

Kuuban kriisi 1962: päätöksenteko Moskovassa

Neuvostoliitto oli ryhtynyt tukemaan Kuubaa jo vuonna 1960 taloudellisesti ja kevästä 1961 lähtien myös sotilaallisesti. Berliinin kriisin laannuttua loppuvuodesta 1961 Kuuban kysymys alkoi askarruttaa yhä enemmän sekä Yhdysvaltojen että Neuvostoliiton johtoa.

Helmikuussa 1962 Neuvostoliittoon kantautui tietoja Yhdysvaltojen suunnitelmista hyökätä Kuubaan. Neuvostoliiton hallitus päätti lisätä aseapua Kuuballe mutta kieltäytyi toistaiseksi lähettämästä uudenaikaisia tehokkaita aseita kuten ilmatorjuntaohjuksia. Pääministeri Nikita Hrushtshev alkoi kuitenkin pitää Kuuban avustamista tärkeänä tehtävänä.

Hrushtsheville esiteltiin ydinasevoimien tilannetta. Huolimatta näyttävistä saavutuksista, tekokuu Sputnikin ampumisesta maata kiertämään vuonna 1957 ja syksyllä 1961 toteutetusta ydinkoesarjasta, mannertenvälisen ohjusten (ICBM) tuotanto ei ollut kunnolla lähtenyt käyntiin. Asemiin sijoitetut ohjukset olivat hitaasti käyttöön otettavissa ja arkoja Yhdysvaltojen ensi-iskulle. Sen sijaan keskikantaman ohjuksia oli runsaasti ja laatu oli hyvä.

Neuvostoliitto oli selvästi alivoimainen ydinaseistuksen alalla, vaikka Neuvostoliiton sotilasstrategia oli rakennettu yhä selvemmin ydinaseistuksen varaan. Uusin uhka oli kehittynyt syksystä 1961 alkaen, kun amerikkalaisia Jupiter-ohjuksia sijoitettiin Italiaan ja Turkkiin, siis lyhyen varoitusmatkan päähän Neuvostoliiton tärkeistä kohteista. Ne olivat tulossa käyttövalmiiksi jo alkuvuodesta 1962.

Keväällä 1962 keskikantaman (noin 2 000 - 4 000 km) ohjusten sijoittaminen Kuubaan alkoi Neuvostoliiton johdon silmissä näyttää tarpeelliselta ja toisaalta houkuttelevalta mahdollisuudelta useista syistä. Niillä voitaisiin tasapainottaa Yhdysvaltojen ylivoimaa ja aikaansaataisiin samanlainen uhka, kuin amerikkalaiset olivat jo vuosikymmenen ajan kyenneet ylläpitämään Neuvostoliittoa vastaan. Samalla Kuuban puolustamisen tueksi saataisiin riittävä pelote. Toisaalta vaikutti se, että Kiinan johto syytti Moskovaa liiallisesta pehmeystä Yhdysvaltojen edessä, joten oli tarve aktivoida toimia "kolmannen maailman" etujen puolustajana. Kiinan ja Neuvostoliiton kommunistipuolueiden väliset linjaerimielisyydet syvenivät vuonna 1962.

Nykyisin käytettävissä olevien tietojen perusteella näyttää sen sijaan epätodennäköiseltä, että Hrushtshev olisi ajatellut keskikantaman ohjuksille hyökkäyksellistä roolia tai käyttöä painostusvälineinä Berliinin kysymyksessä. Muurin rakentaminen Berliiniin oli jo toistaiseksi ratkaissut ajankohtaiset ongelmat pysäyttämällä pakolaisvirran DDR:sta. Silti Berliini ja DDR:n tukeminen säilyivät Moskovan huolen aiheena odottamassa pysyvää ratkaisua. Väärinkäsityksiä on elänyt myös päätöksenteon luonteesta. Hrushtshevin näyttävän esiintymisen vuoksi on ollut ymmärrettävää, että hänen luultiin yksin ideoineen koko ohjusten sijoittamishankkeen sekä tehneen toteutusta ja aikanaan myös purkamista koskeneet päätökset. Kuitenkin päätöksenteko Neuvostoliiton johdossa ohjus-kriisin tärkeissä vaiheissa oli varsin kollektiivista, joskus jopa selvästi kollektiivisempaa kuin Washingtonissa. Hrushtshev kylläkin kehitteli ajatuksen mutta joutui suostuttelemaan muut mukaansa.

Nykyisin tiedetään, että Hrushtshev ehdotti luottomiehelleen, marsalkka Rodion Malinovskille huhtikuussa 1962 ohjusten sijoittamista Kuubaan ja sai empivän myönteisen vastauksen. Sen sijaan toinen tärkeä henkilö Anastas Mikojan piti hanketta liian

uhkarohkeana. Myös ulkoministeri Gromyko arvioi Yhdysvaltojen reaktion rajuksi. Näissä keskusteluissa Hrushtshev viittasi nimenomaan Turkkiin sijoitettuihin amerikkalaisten ohjuksiin ja sanoi, että kyseessä olisi samanlainen toimenpide eikä enempää.

Ehdottoman salaamistarpeen vuoksi Moskovassa vain harvat saivat perehtyä suunnitelmaan, ja päätöksentekijöiden piiri pysyi alkuun suppeana -- jälkeen päin todettuna aivan liian suppeana. Salaisuuteen vihittyihin kuului politbyroon jäsenistä Mikojan, Kozlov, Malinovski ja Gromyko sekä operatiivisena toteuttajana strategisten ohjusjoukkojen komentaja Sergei Birjusov.

Toimeenpanopäätökset

Neuvostoliiton puolustusneuvosto sai asian käsittelyyn 21.5.1962 ja teki päätöksen suunnittelun jatkamisesta. Kokouksen jälkeen neuvoston sihteeri kenraalileversti Semjon Ivanov antoi yleisesikunnassa suunnittelutehtävän kenraali Anatoli Gribkoville suoritettavaksi vain kahden alaisensa avustuksella. Salaamisen vuoksi asiakirjoja ei saanut antaa edes konekirjoittajille vaan perussuunnitelma laadittiin käsin kirjoitettuna yhtenä kappaleena. Malinovski esitteli sen Hrushtsheville 24. toukokuuta, ja puolustusneuvosto teki päätöksen "asevoimien kaikista osista koostuvan osaston lähettämisestä Kuubaan".

Puolueen keskuskomitean puhemiehistön hyväksyminen saatiin kysymällä kantaa jokaiselta jäseneltä erikseen. Mikojan merkitsi vain nähneensä paperin, kun taas muut kirjoittivat hyväksymisensä. Viralliset ohjeet annettiin puhemiehistön kokouksessa 27.5.

Salaisesti Kuubaan matkannut delegaatio joutui pitkään suostuttelemaan Fidel Castroa hyväksymään hankkeen. Delegaation palattua Moskovaan puolueen keskuskomitea teki 10. kesäkuuta yksimielisen päätöksen keskikantaman ohjusten sijoittamisesta Kuubaan. Päätöksenteon muodollisia sääntöjä siis noudatettiin, mutta jo pitkälle edenneen suunnitelman vastustaminen oli vaikeaa eikä salaisuuden tiukka ylläpito sallinut monipuolista tarkastelua.

Osaston lähettäminen

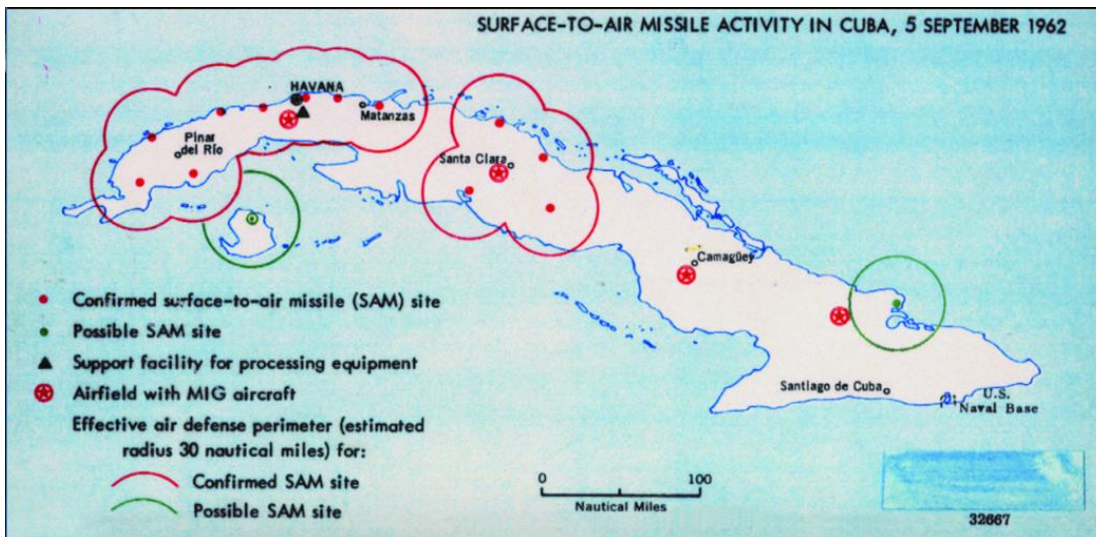
Vaikka Hrushtshev oli tähdännyt salaamisen helpottamiseksi vain pienen joukon lähettämiseen, osaston koko alkoi paisua. Siihen kuului lopulta 45 000 henkeä ja runsaasti aseistusta. Heinäkuussa alkaneisiin kuljetuksiin osallistui 85 laivaa, jotka kolmen kuukauden kuluessa tekivät noin 150 matkaa.

Perillä myös sotilaat toimivat siviilipuvuissa ja esiintyivät lähinnä rakennusmiehinä tai "maatalousteknisinä avustajina". Yhdysvaltojen tiedustelu pääsi selville vilkastuneesta toiminnasta mutta ei kyennyt saamaan tarkkaa tietoa henkilöstön määrästä ja aseistuksesta. Amerikkalaisten 26.10. tekemän arvion mukaan Kuubassa piti olla 10 000 neuvostoliittolaista, mutta todellisuudessa heitä oli 42 000. Myös aseistuksen määrää ja laatua aliarvioitiin.

Kuubaan lähetetyn osaston komentajaksi määrätty kenraali Issa Plijev ei hallinnut kunnolla erikoista tehtäväänsä ja riitaantui kuubalaisten kanssa. Operaatio "Anadyr" sujui muutenkin vaivalloisesti, sillä huoltovaikeudet olivat suuret. Tästä seurasi, että kriisin kärjistyessä joukot olivat väsyneet ja toiminta sen myötä alttiina väärinkäsityksille ja virheille. Peitenimi Anadyr oli valittu viittaamaan napapiirin takaisiin pohjoisiin alueisiin, ja salaamissyistä joukot oli lähtiessään Jäämeren tai Mustanmeren satamista varustettu

suksilla ja muilla talvivarusteilla. Kuuban ilmastoon sopivaa varustusta oli vähän, mistä seurasi ylimääräistä rasiitusta.

Elokuun lopulla Yhdysvaltojen tiedustelu oli jo selvillä epätavallisen suurista kuljetuksista ja ilmatorjuntaohjusten asemien rakentamisesta. Syyskuussa presidentti Kennedy esitti Neuvostoliitolle varoituksen, ettei Yhdysvallat salli hyökkäysaseiden tuloa Kuubaan. Hrushtshev antoi henkilökohtaisesti vakuutuksen, että Kuubaan toimitetaan vain puolustusellisia aseita. Myös ulkoministeri Gromyko kertoi samaa. Neuvostoliiton diplomaatit, muun muassa suurlähettiläs Anatoli Dobrynin, pidettiin loppuun asti epä tietoisena hankkeen todellisesta luonteesta ja mittakaavasta.

Yhdysvaltojen tiedustelun hahmottama kuva ilmatorjunta-asetista 5.9.1962, Wikipedia.

Paljastumisen jälkeiset toimet

Lokakuun 14. päivänä Moskovasta lähti Kuubaan yleisesikunnan erityistehtävään tarkastajaksi määräämä kenraali Anatoli Gribkov, joka myöhemmin kertoi kokemuksistaan useissa eri yhteyksissä. Samana päivänä amerikkalainen tiedustelukone U-2 kuvasi rakenteilla olevia tukikohtia. Kuvat tulkittiin Yhdysvalloissa seuraavana päivänä, ja tulokset raportoitiin presidentti Kennedylle 16.10. Lähipäivinä useat kuvauslennot vahvistivat, että Kuubaan oli rakenteilla tuliasemia keskikantaman ohjuksille.

Neuvostoliiton arkistomateriaalista esittää tilannetta lokakuussa 1962. Keskikantaman ydinaseiden tuliasemia rakennettiin parhaillaan saaren länsiosiin.

Lähde: http://www.russianspaceweb.com/cuban_missile_crisis.html.

Jälkeen päin on kiistelty siitä, uskoivatko Nikita Hrushtshev ja muut päättäjät Moskovassa todella, että hanke voisi pysyä salassa siihen asti, kun ohjukset olisivat täysin käyttövalmiina. Toisaalta on pidetty hyvänä saavutuksena jo sitä, että keskikantaman ohjusasemat paljastuivat vasta 14.10. jolloin tarvittiin vain muutamia päiviä lyhyen kantaman ydinaseiden käyttövalmiuden saavuttamiseen ja myös keskikantaman ohjuksia oli tulossa valmiiksi.

Yhdysvaltojen tiedustelu ei päässyt selville siitä, että tuolloin Kuubassa oli jo tavanomaisten aseiden lisäksi mm. syyskuussa saapuneet liikkuvat keskikantaman ohjukset (R-12 Dvina eli SS-4) ja niihin ydinkärjet, jotka KGB:n vartioimina tulivat 4.10. Osa keskikantaman ohjuksista (R-14 Tshusovaja, SS-5) oli merellä vielä saarron alkaessa, mutta niiden ydinkärjet olivat jo Kuubassa. Lokakuun puolivälissä saapui 80 ydinkärkeä meritorjuntaan käytettäviin risteilyohjuksiin, 12 ydintaistelukärkeä lyhyen kantaman Luna-ohjuksiin ja kuusi ydinpommia kevyisiin Il-28 -pommikoneisiin, joita ei kuitenkaan vielä ollut koottu lentokuntoisiksi.

Moskovassa tehty, ydinaseiden käyttöä koskevat päätökset olivat ajoittain tulkinnanvaraisia, vaikka ydinräjähteiden kontrolli sinänsä oli tiukkaa. Keskikantaman ohjuksista oli annettu selvät määräykset, ettei niitä saa käyttää ilman Neuvostoliiton ylijohdon lupaa. Myös niiden taistelukärjet (ydinräjähteet) pidettiin selvästi erillään aseista ja eri henkilöstön valvonnassa.

Lyhyen kantaman "taktisten ydinaseiden" käytöstä oli hieman väljemmät määräykset. Näihin aseisiin kuului 12 Luna-rakettia (läntinen koodi Frog) kantamaltaan noin 40 km ja varustettuina kahden kilotonnin (2 000 tonnin tavanomaista räjähdysainetta vastaavilla) ydinräjähteillä. Yhdysvaltojen tiedustelu ei päässyt niistä perille ja niitä olisi mahdollisesti käytetty torjuntaan hyökkäyksen sattuessa. Myös rannikkopuolustusohjuksille oli valmiina ydinkärkiä, ja Kuuban läheisillä merialueilla sukellusveneissä oli ydinaseita.

Pääministeri Hrushtshev sai tiedon Yhdysvaltojen lentokuvauksen 14.10. johdosta käynnistyneistä toimista vasta 22.10 klo 19 Moskovan aikaa. Presidentti Kennedy oli antanut ilmoittaa pitävänsä illalla tärkeän puheen, ja sen teksti luvattiin lähettää kohta Moskovaan. Neuvostojohdolle suotiin siis tilaisuus ryhtyä miettimään vastatoimia jo ennen puheen televisioimista.

Nikita Hrushtshevin poika Sergei on kertonut, että hänen isänsä vaikutti perin juurin epätietoiselta, mitä pitäisi tehdä. Hrushtshev sanoi pojalleen: "Amerikkalaisten on täytynyt päästä selville ohjushankkeesta, sillä Berliinissä on rauhallista. On myös mahdollista, että maihinnousu Kuubaan alkaa kohta, mutta varmaankaan siitä ei olisi varoitettu ennalta. Ohjukset eivät ole vielä toimintakuntoisia, joten ne on helppo tuhota. Haluaako Kennedy sittenkin neuvotella? Huomenna se nähdään."

Hrushtshev kutsui keskuskomitean puhemiehistön kokoukseen heti illalla. Se kokoontui Kremlissä epätietoisien synkän tunnelman vallitessa. Hrushtshev kertoi saaneensa ennakkotiedon Kennedyn puheesta ja vaikutti hermostuneelta. Malinovski yritti rauhoitella sanomalla, että tuskin heti tapahtuu mitään. Hrushtshev selitti, ettei tarkoitus ole ollut aloittaa sotaa, vaan pyrittiin luomaan pelote Kuuban puolustamiseksi. Nyt oli vaara, että se päin vastoin kiirehti amerikkalaisten toimintaa. "He voivat hyökätä kimppuumme. Tämä voi päättyä suureen sotaan."

Puhemiehistö päätti antaa Kuubaan sijoitetun joukon komentajalle käskyn pyrkiä välttämään ydinsodan alkamista vahingossa. Maihinnousun alkaessa torjuntaan olisi

ryhdyttävä kaikin keinoin paitsi ei keskikantaman ydinaseilla, joiden käytöstä päättäisi Moskovassa oleva ylijohdo. Valtuudet annettiin käyttää taktisia ydinaseita, mutta kohta se taas peruttiin.

Kennedyn puheen teksti saapui puhemiehistölle kello yksi yöllä Moskovan aikaa, tuntia ennen tv-lähetystä. Hrushtshev helpottui, koska suoranaista hyökkäystä ei ollut heti odotettavissa. Laivastosaarto eli oikeastaan "karanteeni" tuntui olevan epämääräisempi ja helpommin hallittavissa oleva toimi. Hrushtshev innostui sanomaan: "Me pelastimme Kuuban."

Hrushtshev saneli päivällä Kennedylle kirjeen, jonka sävy oli ankara. He olivat olleet jatkuvassa kirjeenvaihdossa, joten tällaiseen menettelyyn oli sinänsä totuttu.

Ulkoministeriö viimeisteli Hrushtshevin kirjeen kuten tavallista ja hioi siitä pois eräitä särmiä.

Moskovassa tiedotettiin kansalaisille Yhdysvaltojen uhkaavista toimista ja asevoimien valmiutta määrättiin kohotettavaksi. Hrushtshev seurueineen lähti Bolshoi-teatteriin katsomaan amerikkalaisten tekemää tulkintaa oopperasta Boris Godunov.

Vieläkään ei Neuvostoliiton hallitus toimittanut mitään ohjeita ulkomaanedustustoille, joten muun muassa suurlähettiläät Dobrynin Washintonissa ja Zorin YK:ssa joutuivat vielä kaksi päivää puolustamaan maansa kantaa, tietämättä, mistä oikein oli kysymys. Myöskään Varsovan liiton jäsenmaita ei informoitu.

Kriisi kärjistyy

Yhdysvaltojen julistama saarto alkoi 24.10. klo 10 paikallista aikaa, ja amerikkalaisten ydinasevoimien valmiustila kohotettiin näyttävästi täydelliseen sotavalmiuteen. Kyseessä oli ensimmäinen kerta toisen maailmansodan jälkeen.

Hrushtshev jatkoi kirjeenvaihtoaan Kennedyn kanssa, mutta se vaikutti lähinnä ajan pelaamiselta. Hrushtshev vakuutti, etteivät he pysäytä laivojaan, mutta kuitenkin kohta ensimmäinen saartoaluetta lähestyvä asekuljetuslaiva sai käskyn kääntyä takaisin. Se tapahtui puhemiehistön 25.10. puolen päivän aikaan tekemällä päätöksellä. Hrushtshev oli suositellut taipumista saarron kunnioittamiseen ja jopa ohjusten poistamiseen YK:n valvonnassa. Päätöstä helpotti tieto, että kaikki olennaisen tärkeä materiaali oli jo saapunut Kuubaan. Silti Hrushtshev yhä epäröi pelätessään raskasta arvovaltatappiota, ja Neuvostoliiton lehdistö jatkoi aggressiivista Yhdysvaltojen syyttelyä.

Yhdysvaltojen asevoimien keskitykset 26.10. lähemmäksi Kuubaa eivät voineet jäädä huomaamatta, mutta myös Kuuban puolustajien valmius kohosi nopeasti. Castro ilmoitti neuvostoliittolaisille, että heillä oli käsitys hyökkäyksen alkamisesta ehkä jo yhden tai kahden päivän kuluessa. Kuuban ilmapuolustus saatettiin täyteen tulenaloitusvalmiuteen. Moskovan päättäjät joutuivat jo ennen Castron kirjeen saapumista lähes paniikkiin saatuaan KGB:lta tuoreen tiedusteluraportin, jossa "luotettavaan amerikkalaislähteeseen" nojaten ilmoitettiin hyökkäyksen Kuubaan alkavan milloin tahansa.

Mainittu tiedustelutieto osoittautui myöhemmin vääräksi, mutta se ehti vaikuttaa päätöksiin. Hrushtshev saneli Kennedylle henkilökohtaisen kirjeen, jossa hän vakuutti olevansa valmis poistamaan hyökkäysaseet Kuubasta, jos Yhdysvallat ilmoittaa, ettei sinne hyökätä. Puhemiehistö sai siitä tiedoksi kopion. Seuraavana aamuna 27.10. Hrushtshev tuli kuitenkin katumapäälle ja päätti ehdottaa puhemiehistön kokouksessa virallisen kirjeen tekoa, johon lisättäisiin vaatimus Turkissa olleiden ohjusten poistamisesta. Tästä kirjeestä tuli huomattavasti viileämpi ja muodollisempi kuin edellisestä. Ne saapuivat Washingtoniin

tutkittavaksi suunnilleen samoihin aikoihin ja aiheuttivat hämmennystä. Kennedy päätti vastata niistä ensimmäiseen ja jättää toisen sisällön myöhempien keskustelujen varaan.

Sillä välin 27. päivän kuluessa tilanne kiristyi yllättävästi, kun tiedustelukone U-2 tunkeutui Neuvostoliiton ilmatilaan Alaskan suunnalta saaden vastaansa hävittäjät ja Kuubassa odotettiin hyökkäyksen alkamista. Siellä ammuttiin alas U-2 -kone, vaikka Moskovasta oli kielletty tulittaminen muuten kuin itsepuolustukseksi. Lisäksi Castro protestoi voimakkaasti mahdollisia myönnytyksiä vastaan. Kenraali Plijev ilmoitti joukkojensa Kuubassa tulleen taistelunvalmiiksi, ja Moskovasta annettiin käsky torjua hyökkäykset. Oli kuitenkin kielletty ydinkärkien asentaminen ohjuksiin.

Sekä Moskovassa että Washingtonissa päätettiin nyt ryhtyä tosissaan rauhoittamaan kriisiä, joka näytti luisuvan pois käsistä. Mikä tahansa välikohtaus saattoi kärjistä tilanteen nopeasti.

Ratkaisu

Puolueen keskuskomitean puhemiehistö kokoontui sunnuntaina 28.10. puolen päivän aikaan Hrushtshevin virka-asunnolle päättämään toimenpiteistä kriisin rauhoittamiseksi. Tunnelma oli kiihkeä edellisenä päivänä tapahtuneen kärjistymisen johdosta. Hrushtshev selitti tilannetta ja muut pysyivät vai, paikalla olleen kertoman mukaan ikään kuin syyttään hiljaisesti: "Sinä veit meidät tähän tilanteeseen, joten saat myös johdattaa meidät siitä pois."

Hrushtshev vertasi asetelmaa talveen 1918, jolloin Lenin joutui tekemään Saksan kanssa raskaan Brest-Litovskin rauhansopimuksen pelastaakseen vallankumouksen ja maansa tuholta. Hän jatkoi: "Pelastaaksemme maailman meidän on nyt vetäydyttävä. Olen kutsunut teidät neuvottelemaan, oletteko valmiit tekemään siitä sopimuksen."

Puhemiehistö sai tiedoksi presidentti Kennedyn uusimman kirjeen (27.10.) ja kohta myös tiedon salaisista neuvotteluista suurlähettiläs Dobrynin ja oikeusministeri Robert Kennedyn välillä. Kennedy lupasi, että myös Turkissa olevat ohjukset voitaisiin poistaa muutaman kuukauden kuluttua. Pidättyvyys aiheutui Nato-liittolaisten huomioon ottamisesta. Kennedyn tekemä ehdotus hyväksyttiin, ja Yhdysvaltoihin lähetettiin siitä heti tieto. Päätös tiedotettiin virallisesti 28.10. Moskovan radion lähetyksessä.

Jälkiselvittelyt

Neuvostoliiton johto antoi tarvittavat käskyt keskikantaman ohjusten poistamisesta ja laivaamisesta kotimaahansa. Myös muut ydinräjähteet ja osa joukoista poistettiin Kuubasta, minkä ohella tavanomaista aseistusta annettiin jonkin verran kuubalaisten haltuun.

Yhdysvallat vaati myös II-28 -koneiden poistamista, mikä tapahtui lopulta sitkeiden neuvottelujen jälkeen. Amerikkalaiset puolestaan lopettivat merisaarron ja ryhtyivät valmistelemaan Jupiter-ohjusten poistamista Turkista ja Italiasta. Ne oli jo muutenkin päätetty korvata sukellusveneisiin sijoitettavilla Polaris-ohjuksilla, mutta liittolaissuhteiden kannalta oli tarpeen, ettei Yhdysvallat tunnustanut yhteyttä Kuuban ratkaisuun.

Sekä Kennedy että Hrushtshev saattoivat esiintyä julkisuudessa kriisin voittajina, joskin Neuvostoliitto näytti perääntyvältä osapuolelta. Sisäisessä keskustelussa heitä silti syytettiin tarpeettomasta periksi antamisesta. Kiinalaiset arvostelivat Hrushtshevia avoimesti, ja kotimaassa häntä vaadittiin tilille "seikkailusta" tai uhkapelistä, joka päättyi

tappioon. Aikaa myöten on alettu paremmin nähdä, kuinka vaikea tilanne todella oli ja kuinka tärkeää oli saada kriisi laantumaan viime hetkellä. Julkiseksi 1990-luvulta alkaen saatetuista asiakirjoista on paljastunut, että aluksi molemmat osapuolet aliarvioivat vastapuolen voimaa ja reaktioita sekä asevoiman käyttöön liittyneitä riskejä. Näyttävimmän tunnustuksen on tehnyt silloinen puolustusministeri Robert S. McNamara, jonka mielestä maailma oli todella ydinsodan partaalla, ja tarvittiin sekä malttia että hyvää onnea sen alkamisen estämisessä. Hänen mielestään ”kriisinhallinta” onnistui viime hetkellä.

Lähteet: Anatoli Gribkow, Im Dienste der Sowjetunion (1992), s. 243 – 334, John Lewis Gaddis, We Now Know (1997), s. 260 – 280, William Taubman, Khrushchev (2004), s. 529 – 577, Alan Axelrod, The Real History of the Cold War (Sterling, 2009), s. 331-335, Michael Dobbs, One Minute to Midnight. Kennedy, Khrushchev, and Castro on the Brink of Nuclear War (Hutchinson, 2008), Taisto Tolvanen, ”Kuuban kriisin tuntematon jälkinäytös”, Idäntutkimus 4/2008: http://www.helsinki.fi/idantutkimus/arkisto/2009_4/it_4_2009_tolvanen.pdf.
McNamaran kertomus: ”The Cuban Missile Crisis”, Arms Control Today, November 2002.
Internetissä: www.armscontrol.org/act/2002_11/cubanmissile.asp.
Internetissä:
Yleiskuvaus: https://en.wikipedia.org/wiki/Cuban_Missile_Crisis, http://www.russianspaceweb.com/cuban_missile_crisis.html, <https://news.usni.org/2012/10/24/soviet-perspective-cuban-missile-crisis-nikita-khrushchevs-son>
Dokumentteja: The National Security Archive, Press Release 11 October 2002: http://nsarchive.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/press3.htm,
Raymond Garthoff, ”Khrushchev, Nuclear Weapons, and the Cuban Missile Crisis”, Documents Relating to American Foreign Policy: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/cuba.htm>,
Kuubaan kuljetettujen joukkojen ja aseiden määristä ks. Ahti Lappi, Ilmatorjunta kylmässä sodassa (2003), s. 300 - 306.